

YUVAL NOAH HARARI
SAPIENS: KRATKA
ZGODOVINA
ČLOVEŠTVA

Yuval Noah Harari je profesor svetovne zgodovine v Jeruzalemu. Njegova knjiga *Sapiens* je postala svetovna uspešnica. Je na vrhu Amazonove lestvice najbolj prodajanih knjig v rubriki popularne znanosti. V prevodu Polone Mertelj je v preteklem letu izšla v založbi Mladinska knjiga. Prvi natis je bil razprodan v manj kot mesecu dni.

V knjigi Harari opisuje tri revolucije: "Potek zgodovine so oblikovale tri pomembne revolucije. Kognitivna revolucija je sprožila zgodovino pred približno 70.000 leti. Pred približno 12.000 leti jo je pospešila kmetijska revolucija.

Znanstvena revolucija, ki se je začela šele pred 500 leti, pa bo zgodovino morda končala in začela nekaj popolnoma drugega." (Str. 13.)

Prvi del knjige govori o kognitivni revoluciji. Harari najprej opiše naravni razvoj človeka. Prazgodovinski ljudje so bili po njegovem prepričanju nepomembne živali in so imeli zanemarljiv vpliv na okolje. Človeški rod se je razvil iz opice. Izraz "ljudje" Harari uporablja za vse pripadnike rodu *Homo*. Ljudje so bili še pred 150.000 leti še vedno nepomembna bitja. Takrat je v vzhodni Afriki že živel vrsta *Homo sapiens*, ki si je planet delila še z drugimi vrstami ljudi. Sapiensi so se pred približno 70.000 leti iz vzhodne Afrike razširili po Evraziji. Sapiensi, neandertalci in denisovanci so bili pred 50.000 leti skoraj, vendar ne povsem ločene vrste.

V nadaljevanju Harari opiše kognitivno revolucijo in prednosti, ki smo jih sapiensi dobili z njo. Ta revolucija je po njegovem prepričanju potekala v obdobju pred 70.000 do 30.000 let. Z njo so se pojavile nove oblike razmišljanja in sporazumevanja, ki so naši vrsti dala prednost pred drugimi. Posebnost našega jezika je po njegovem prepričanju v tem, da lahko z njim posredujemo podatke o stvareh, ki sploh ne obstajajo. "Največja posebnost jezika sapiensov je sposobnost govorjenja o izmišljotinah." (Str. 34.) Miti oz. namišljene

resničnosti po njegovem prepričanju omogočajo kolektivno sodelovanje velikega števila posameznikov. "Bogovi, države, denar, človekove pravice, zakoni in pravica obstajajo le v skupni človeški domišljiji." (Str. 38.) Sapiensi lahko od kognitivne revolucije dalje hitro spreminjajo svoje vedenje in nove vedenjske vzorce prenašajo na prihodnje rodove brez genskih in okoljskih sprememb. Ta revolucija je torej vzrok hitrih sprememb družbenega vedenja in ključna za uspeh sapiensov.

V nadaljevanju Harari opiše življenje prvih lovcev in nabiralcev in vpliv, ki so ga imeli na okolje. Lovci in nabiralci so po njegovem prepričanju splošno gledano živeli bolj udobno in so bili srečnejši od večine poznejših kmetov, pastirjev, delavcev in uradnikov. Starodavne lovce in nabiralce sta manj pestili lakota in podhranjenost kot njihove kmetovalske potomce, poleg tega so bili na splošno višji in bolj zdravi od njih. Vse te prednosti so bile posledica prehrane, ki je bila za razliko od prehrane kmetovalcev veliko bolj raznolika in bolj redna, delavnika, ki je bil veliko krajši in manj naporen ter redkosti nalezljivih bolezni. Harari priznava, da o zgodnji zgodovini človeštva ne vemo veliko. Vemo pa za vpliv, ki ga je to imelo na svoje okolje. Zaradi sapiensov je izumrlo veliko živalskih vrst, še posebej velikih živali. S svojim požiganjem gozdov so

vplivali tudi na rastlinski svet. "Homo sapiens je v izumrtje pognal približno polovico velikih živali, še preden je izumil kolo, pisavo in železno orodje." (Str. 82.)

Drugi del knjige govori o kmetijski revoluciji. Harari je prepričan, da s kmetijsko revolucijo življenje ni postalo bolj udobno, saj je bilo življenje kmetovalcev na splošno težje kot življenje lovcev in nabiralcev. Ti so se namreč preživljali veliko zanimiveje in pestreje, poleg tega so jih manj ogrožale lakote in bolezni. Kmetijska revolucija je povzročila porast števila ljudi in razvajene elite, pri čemer je povprečen kmet delal trše kot povprečen lovec, v zameno pa je jedel slabše. "Kmetijska revolucija je bila največja prevara v zgodovini." (Str. 90.) Harari trdi, da valuta evolucije nista lakota in bolečina, temveč kopije vijačnic DNK-ja. Življenjska raven se je znižala le zato, da bi se pomnožilo število kopij genoma *Homo sapiens*. Udomačene živali je niso v kmetijski revoluciji odnesle nič bolje kakor ljudje. "Udomačeni piščanci in udomačeno govedo so morda res evolucijska zgodba o uspehu, so pa tudi zgodba o najnesrečnejših bitjih, kar jih je kdaj živelo." (Str. 102.)

Harari trdi, da ne verjame v krščanske mite o Bogu, stvarjenju in dušah, in zato ne more verjeti v enakost vseh ljudi. "Obstaja le slep evolucijski proces, ki brez vsakršnega cilja

vodi v rojstvo posameznikov." (Str. 117.) Zanj so izmišljotina tudi pravice in svoboda. Zelo pragmatično trdi: "V določeni red ne verjamemo zato, ker je objektivno stvaren, temveč zato, ker nam vera vanj omogoča učinkovito sodelovati in oblikovati boljšo družbo." (Str. 118.) Prepričan je, da se namišljeni ureditvi ne moremo izviti. "Ko porušimo zidove svojega zapora in stečemo na svobodo, v resnici tečemo na prostranejša dvorišča večjega zapora." (Str. 126.) Tudi vse razlike med svobodnimi ljudmi in sužnji, med belci in temnopoltimi ter bogatimi in revnimi po njegovem mnenju izvirajo iz domišljije. Opozarja, da vse izmišljene hierarhije zanikajo svoj izmišljeni izvor ter trdijo, da so naravne in neizogibne. Dotakne se dveh bolečih primerov v zgodovini, ko je hierarhija povzročila oz. povzroča veliko trpljenja: indijskega kastnega sistema in ameriškega suženjstva oz. rasističnega sistema v ZDA. Obravnava tudi hierarhijo spola. Razlikuje med spolom kot biološko in spolom kot družbeno kategorijo. Ugotavlja, da imajo moški in ženske v vse več družbah enakopraven pravni položaj, enake pravice in gospodarske priložnosti.

Tretji del nosi naslov "Združitev človeštva". Zgodovina se po Hararijevem prepričanju pomika proti enotnosti. Skoraj vsi ljudje imajo sedaj enak geopolitični sistem, enak gospodarski sistem,

enak pravni sistem in enak znanstveni sistem. Obravnava tri univerzalne redove: "Prvi univerzalni red, ki se je pojavil, je bil gospodarski – denarni red. Drugi univerzalni red je bil političen – imperialni red. Tretji univerzalni red je bil verski – red svetovnih verstev, kot so budizem, krščanstvo in islam." (Str. 177.) Denar po njegovem prepričanju ni snovna resničnost, ampak je psihološki konstrukt. Imperiji so odločilno prispevali k združevanju številnih manjših kultur v manjše število večjih. Skoraj vse zdajšnje kulture temeljijo na imperialni zapuščini. Pred našimi očmi nastaja svetovni imperij, ki mu vlada večetnična elita. Pojav univerzalnih in misijonarskih ver je bil po Hararijevem prepričanju ena najpomembnejših revolucij na svetu in je bistveno prispeval k združevanju človeštva. Dinamika zgodovine ni usmerjena v povečevanje človeške blaginje. "Zgodovina se tako kot evolucija ne meni za srečo posameznih organizmov." (Str. 249, 250.)

Četrti del knjige govori o znanstveni revoluciji. Od leta 1500 dalje so ljudje čedalje bolj verjeli, da z vlaganjem v znanstvene raziskave lahko povečajo svoje sposobnosti. Sodobna znanost se od vseh drugih tradicij znanja razlikuje v treh bistvenih stvareh: v pripravljenosti priznati lastno nevednost, po osrednji vlogi opazovanja in matematike ter po tem, da nove teorije uporablja za pridobitev novih

moči ter zlasti za razvoj novih tehnik in tehnologij.

Za vzpon znanosti in imperijev ima po besedah Hararija zasluge kapitalizem, ki mu v nadaljevanju posveti razpravo. Denar je bil ključnega pomena tako za gradnjo imperijev kakor tudi za promocijo znanosti. Gospodarstvo je stagniralo do sodobne dobe, ko se je pojavil nov sistem, v katerem so se ljudje dogovorili, da bodo namišljeno blago predstavljali s posebno vrsto denarja, ki so ga poimenovali "kredit". Na takšen način lahko z dohodkom, ki ga bomo prejeli v prihodnosti, gradimo sedanost. Krediti so v preteklosti sicer obstajali, vendar ljudje niso hoteli najemati velikih kreditov, ker niso verjeli, da bo prihodnost boljša od sedanosti. Preteklost je bila zanje boljša od sedanosti, prihodnost pa naj bi bila le še slabša ali v najboljšem primeru enaka. "Idea o napredku temelji na razmišljanju, da se stvari lahko izboljšajo, če priznamo nevednost in vlagamo v raziskovanje." (Str. 316.) "Bistveni del sodobnega kapitalističnega gospodarstva je bil pojav nove etike, po kateri bi morali dobiček znova vložiti v proizvodnjo." (Str. 318.)

Najmogočnejša družbena revolucija, ki jo je človeštvo kdaj doživelo, je po Hararijevem prepričanju razpad družine in lokalne skupnosti, katerih mesto sta zasedla država in trg. Včasih sta za večino človeških potreb

poskrbeli družina in skupnost. Danes je to drugače. "Država in trg sta mama ter oče posameznika in posameznik lahko preživi le po njuni zaslugi." (Str. 366.) Trg sodobnemu človeku zagotavlja delo, zavarovanje in pokojnino. Medsebojna odtujenost ljudi omogoča večjo oblast nad posamezniki. "Države in trgi, ki jih sestavljajo odtujeni posamezniki, veliko lažje posegajo v življenje svojih članov kot države in trgi, ki jih sestavljajo močne družine in skupnosti." (Str. 367.)

V nadaljevanju Harari spregovori o družbenem miru. Trdi, da značilnost pozne moderne dobe niso samo nasilje in največje strahote v človeški zgodovini, ampak tudi mir in spokoj. Trdi, da je sedem desetletij po drugi svetovni vojni zdaleč najmirnejše obdobje v človeški zgodovini. Večina ljudi se po njegovem prepričanju ne zaveda, v kako mirnem času živimo. Trdi, da lahko upad nasilja v veliki meri pripisujemo vzponu države. Vsa druga mirna obdobja v zgodovini je spremljala slutnja prihodnje vojne. "Končno vlada pravi mir, ne le odsotnost vojne (...). Še nikoli ni mir tako prevladoval, da si ljudje vojne sploh ne bi mogli predstavljati." (Str. 378.) Harari omenja štiri dejavnike, ki so pripeljali do družbenega miru. Vojna se je korenito podražila, pri čemer nevarnost jedrskega uničenja odvrača države od medsebojnih spopadov, dobiček zaradi

nje se je zmanjšal, mir pa je nasprotno tako donosen kot še nikoli. Kot zadnji razlog omenja dejstvo, da svetu vlada elita, ki ima rada mir. Ti štirje dejavniki so povezani v pozitivno povratno zanko, ki sčasoma ustvari še eno oviro za vojno, ki se bo po Hararijevem prepričanju izkazala za najpomembnejšo: "Vse gostejša mreža mednarodnih povezav načenja neodvisnost večine držav in zmanjšuje verjetnost, da bi katera enostransko začela vojno." (Str. 380.)

Harari v predzadnjem poglavju podaja analizo dejavnikov, ki naj bi ljudem prinašali srečo. Srečo po njegovem prepričanju določajo pričakovanja. Trdi, da imajo biologi drugačen pogled na srečo. Subjektivnega počutja naj ne bi določala zunanja merila – npr. plače, družbeni odnosi in politične pravice – temveč zapleten sistem živcev, nevronov in sinaps ter različnih biokemičnih snovi, kot so serotonin, dopamin in oksitocin. Biologi sicer trdijo, da srečo določa zlasti biokemija, vendar se strinjajo, da nanjo vplivajo tudi duševni in družbeni dejavniki, a le v omejenem obsegu. "Ljudje mislijo, da jih bo politična revolucija ali družbena reforma osrečila, vendar jih biokemija znova in znova preslepi." (Str. 395.) Harari trdi, da bi morali več sredstev in pozornosti nameniti manipulaciji biokemije, saj je to edini dejavnik, ki nas lahko resnično osreči. Vendar

opozarja, da nekateri strokovnjaki takšno opredelitev sreče izpodbijajo. Nekateri jo povezujejo s smislom življenja oz. s tem, da vidimo življenje v celoti kot nekaj pomembnega in koristnega. Harari trdi, da je kakršen koli pomen, ki ga ljudje pripisujejo svojemu življenju, zgolj slepilo. Zdi se mu, da je sreča morda usklajevanje posameznikovih utvar o življenju s prevladujočimi kolektivnimi utvarami. Če je torej sreča odvisna od občutka, da ima življenje smisel, se moramo po njegovem prepričanju za večjo srečo učinkoviteje slepiti. Predpostavka, da je sreča subjektivni občutek in da vsak posameznik najbolj ve, kdaj je srečen oz. nesrečen, je značilna samo za liberalizem. Nasprotno je za številne filozofije in vere ključ do sreče poznavanje resnice o sebi. Največja luknja v našem razumevanju zgodovine je v tem, da nič ne pove, kako so zgodovinski dejavniki vplivali na srečo in trpljenje posameznikov.

Zadnje, dvajseto poglavje nosi naslov "Konec Homo sapiensa". Harari poudarja, da se je s človekom začelo inteligentno načrtovanje življenja. Trdi, da bi lahko inteligentni načrt naravno izbiro izpodrinil na katerega koli od treh načinov: z biološkim inženiringom, z inženiringov kiborgov – kiborgi so bitja, ki združujejo organske dele z neorganskimi – in z inženiringom neorganskega življenja. Opozarja, da bi nas bioinženiring lahko

pripeljal do konca naše vrste. "Brklanje po genih nas ne bo nujno ubilo. Vendar lahko v vrsto posežemo do take mere, da ne bo več vrsta *Homo sapiens*." (Str. 411.) Ustvarili bi lahko kiborge, ki ne bi bili več ljudje ali organsko bitje. Lahko pa bi oblikovali popolnoma neorganska bitja, kot so npr. računalniški programi in računalniški virusi. S tehničnim napredkom se pojavljajo nove etične dileme, predvsem pri vprašanju izboljševanja človeških sposobnosti. "Če se ne bo zgodila kakšna jedrska ali ekološka katastrofa, bo tehnični razvoj kmalu povzročil zamenjavo vrste s popolnoma drugačnimi bitji, ki ne bodo imela le drugačne podobe, temveč tudi zelo drugačne spoznavne in čustvene svetove." (Str. 419.)

Epilog nosi naslov "Žival, ki je postala Bog". Človeški vrsti Harari napoveduje veliko prihodnost. "Zdaj so njeni pripadniki na pragu tega, da postanejo bogovi, da poleg večne mladosti pridobijo tudi Božje sposobnosti ustvarjanja in uničevanja." (Str. 422.) Hkrati opozarja, da ne poznamo svojih ciljev, da ostajamo nezadovoljni in da smo bolj neodgovorni kot kadar koli prej. Knjigo končuje z vprašanjem: "Je kaj nevarnejšega od nezadovoljnih in neodgovornih bogov, ki ne vedo, kaj bi radi?" (Str. 423.)

Knjiga *Sapiens* je zelo zanimivo in poučno branje, ki je polno humorja, zanimivih podatkov in konkretnih

primerov. Ima pa tudi nekaj pomanjkljivosti. Kar nekoliko moti, je avtorjev ciničen odnos do določenih pojavov, kakor je npr. religija. Vprašljiva so tudi nekatera dejstva, ki jih navaja. Trdi npr. naslednje: "Nekatera prepričanja, na primer krščanstvo in nacizem, so milijone ljudi pobila iz srditega sovraštva." (Str. 337.) Ali to res velja za krščanstvo? Čeprav opeva moderno odkritje nevednosti, ima dokaj nekritičen odnos do svojih lastnih prepričanj. Idejo evolucije tako npr. predstavlja kot neizpodbitno dejstvo, čeprav je tako kot mnoge druge znanstvene teorije tudi ta predmet številnih kritik. Glede na to, da se loteva velikih vprašanj človeštva, ki so večplastna in kompleksna, bi bil lahko nekoliko bolj zadržan do svojih spoznanj in bolj odprt za druge interpretacije in pristope. Previdnost v branju torej ne bo odveč. Kljub naštetim pomanjkljivostim pa je treba poudariti, da avtor odpira zanimive perspektive, ki bi jih bilo vredno raziskovati še naprej.

Borut Pohar